

ЗА КРАЕСЛОВНАТА ЗВУЧНОСТ НА КОНСОНАНТИТЕ В БИЛИНГВАЛНА РАЗГОВОРНА РЕЧ

Владислав Маринов (Велико Търново, България)

В резултат от исторически и социално-икономически процеси днес на територията на Република България съществуват компактни групи българско население, които се развиват в условията на социален билингвизъм¹. Една от тях е групата на т.нар. „власи”, които владеят едновременно български език и някой от диалектите на румънския език. Власите в България могат да бъдат разделени в две големи групи: дунавски власи (в Северна България) и арумъни (в Южна България). Тук ще се спрем на една особеност в разговорната реч на видинските власи – запазването на звучността на консонантите, намиращи се в абсолютно краесловие. Емпиричният материал включва идиолекти на жители на гр. Брегово и околните му села (Врџв, Балей, Косово и Делейна). Град Брегово се намира на около 30 км. северозападно от гр. Видин и географски проучените пунктове образуват крайния български Северозапад. По-голямата част от жителите му са в състояние на билингвизъм или полилингвизъм (български – румънски; български – ромски; български – ромски – румънски). Румънската езикова формация, или т.нар. влашки език, който се говори в крайния български Северозапад, е вариант на олтенския румънски диалект, силно повлиян от българския език. Интерференция между двете формации (българска и румънска) се наблюдава на всички езикови равнища, като най-силна е на лексикално равнище. В изследваната област езиковата ситуация е екзогосна и небалансирана (според терминологията на А. Швейцер и Л. Николски), като наред с билингвизма се наблюдава и диглосия (според Дж. Фишман), тъй като има скалиране в билингвалния атитюд и българският език е с по-висок статус от влашкия диалект. Като резултат от несиметричността всяка една от формациите на българския език (книжовна,

¹ Вид билингвизъм, при който два езикови кода съществуват в рамките на езиковата общност (вж. повече у Пачев 1993: 234–238).

мезолектна, а дори и диалектна) е по-престижна и се предпочита при разговор с непознат събеседник. Употребата на различни формации от билингвите води и до неравномерни прояви на интерференция в разговорната им реч, върху която наред с другия език влияние оказват и екстралингвистични фактори, като възраст, пол, образование и др.

При формирането на информаторската мрежа всеки изследовател трябва да се съобрази с релевантността на тези социално-демографски генеративи, тъй като, от една страна, ако се изследват особености на българската реч на най-възрастното поколение (над 70 г.), ще се наблюдават разлики при мъжете и жените, т.е. тук с относително еднаква тежест са и възрастта, и полът². От друга страна, ако се проучва влашката реч на средното и младото поколение, релевантна е само възрастта, а останалите генеративи оказват минимално влияние, което не се отразява на получените резултати.

Анализът на резултатите от теренната работа показва, че на фонетично ниво интерференцията от български във влашки в количествено отношение е най-малка, но по качество е съотнесима с интерференцията на морфологично и лексикално ниво. В областта на консонантизма и в българския език, и във влашкия диалект съществуват двете корелации: *твърдост-мекост* и *звучност-беззвучност*. В диахронен план влиянието на старобългарския език е причина за появата в румънския език, съотв. и в изследвания влашки диалект, на нова група съгласни – диезните (палатализираните), които в съчетание с недиезните (твърдите) образуват корелативни двойки, напр. *бат* ‘бия’ – *б’ат* ‘пиян’, *нам* ‘нямам’ – *н’ам* ‘вид’ и т.н.³. Това води до изчезването на един от основните маркери във влашката разговорна реч – средното европейско *л* (*l*), което се превръща в алофон на твърдата фонема *л*. Настъпват и други промени (напр. изпадане на *х*, монофтонгизация на дифтонги и т.н.), на които тук няма да се спираме, но днес тенденцията е към уеднаквяване на влашката фонетична система с българската. Както в българския език, така и във влашкия диалект, когато в съседство се окажат

² Вж. Маринов 2011.

³ Тук при представянето на лексеми или конструкции от влашкия диалект ще използваме кирилица, за да се различават от румънските, които са на латиница.

различни по звучност шумови съгласни, се наблюдава регресивна асимилация, напр. *врабчѐ* (врапчѐ), *сграда* (згрѐда) и т.н. В румънския книжовен език тази асимилация дори е кодифицирана, срв. *ispit* 'изпитание, изкушение' < бълг. *изпит*, *zbor* 'сбор' < бълг. *сбор* и др. В краесловие обеззвучаването, което настъпва в българския език, също е регистрирано в някои от лексемите, напр. *groápă* 'гроб' < бълг. *гроб* с обеззвучен краен консонант, който остава беззвучен дори пред флексията за ж.р. -ă (вокал), докато в други е запазен звучният консонант, напр. *obráz* 'буза, лице, образ', *slab* 'слаб', *prag* 'праг' и др. Румънската книжовна норма задължава в абсолютно краесловие звучните консонанти да не се обеззвучават, за да се запази семантичната диференциация между *drac* 'дявол' – *drag* 'мил', *corp* 'гарван' – *corp* 'тяло' и др.

Първоначалната хипотеза (H_0) бе, че във влашкия диалект, подобно на румънския език, краесловната звучност на шумовите консонанти се запазва. Проверката на H_0 бе осъществена чрез провеждането на експеримент, резултатите от който трябваше да покажат звучен или беззвучен е краесловният консонант във влашката реч. Експериментът съдържаше няколко компонента: 1. формиране на информаторска мрежа; 2. подбор на румънски лексеми и конструкции, които завършват на звучен консонант и се използват и във влашкия диалект; 3. превод на български език на румънските лексеми и конструкции и 4. съставяне на анкетни карти.

В информаторската мрежа включихме 9 мъже и 6 жени на възраст между 25 и 60 години, т.е. представители на младото и средното поколение, тъй като при тях генеративите *образование* и *пол* не са релевантни, което води до относителна цялост в данните от анкетите.

С помощта на румъно-български речник подбрахме група от завършващи на звучен консонант румънски лексеми, които съвпадат с влашките лексеми и звуково, и семантично⁴. В последния от подгот-

⁴ Тук игнорираме различията между влашката и румънската фонетична система, които нямат отношение към звучността на последната фонема. Например част от влашките сибиланти са затвърдели и по маркера *мекост в краесловие* някои от влашките лексеми се различават от румънските, но в случая това не влияе върху резултатите от проведената анкета.

вительните етапи преди осъществяването на същинското емпирично проучване съставихме анкетите, които съдържаха български превод на целия корпус от лексеми. За целта на изследването използвахме българските лексеми като *стимул*, който да предизвика съответната *реакция* (влашката лексема) у билингвите. Избрахме анкетния метод, тъй като билингвизмът в крайния български Северозапад е естествен (по начин на поява) и несиметричен (по начин на възприемане на двата кода – българският се възприема слухово и зрительно, докато влашкият – само слухово). Поради тази причина операционалната хипотеза⁵ бе, че ако билингвите трябва да възпроизведат писмено влашка реч, те биха написали това, което чуват. Информаторите попълваха анкетите индивидуално, за да не си влияят, и знаеха, че търсим влашки лексеми или конструкции, съответници на българските, т.е. трябваше да достигнат до търсената дума самостоятелно и да я напишат така, както я произнасят на влашки. Казахме им, че за нас е важно разнообразието от варианти и затова няма правилен или неправилен отговор. По този начин анкетиранията лица бяха накарани да мислят „на езика” (да търсят повече варианти), а не „за езика” (кой вариант е правилен, за да напишат само него). Избрахме следните румънски лексеми, които се използват и във влашки: *aúd* ‘чувам’; *aúzi*⁶ ‘чуваш’; *cred* ‘вярвам’; *crézi* ‘вярваш’; *crud* ‘суров’; *dreg* ‘поправям’; *fiérb* ‘варя’; *frig* ‘студ’; *frig* ‘пържа’; *frigi* ‘пържиш’; *fug* ‘бягам’; *fugi* ‘бягаш’; *fund* ‘дъно’; *golúmb* ‘гълъб’; *jgheáb* ‘корито на чешма’; *leg* ‘връзвам’; *legi* ‘връзваш’; *merg* ‘ходя’; *mergi* ‘ходиш’; *mulg* ‘доя’; *mulgi* ‘доиш’; *porúmb* ‘царевича’; *piérd* ‘губя’; *pierzi* ‘губиш’; *rând* ‘ред’; *strig* ‘викам’; *strigi* ‘викаш’; *strîmb* ‘крив’; *şed* ‘седа’; *şezi* ‘седиш’; *tund* ‘постригвам’; *tunzi* ‘постригваш’; *ud* ‘поливам’; *văd* ‘виждам’; *vezi* ‘виждаш’; *vând* ‘продавам’ и *vinzi* ‘продаваш’. Някои от лексемите бяха включени в изречения, а останалите трябваше да бъдат преведени самостоятелно. Резултатите в анкетите за проучваното явление са еднакви, затова в табл. 1 ще представим вариантите, попълнени в една от анкетите.

⁵ За подготовката и провеждането на експерименти вж. Бардов 2008: 9–75.

⁶ В избраните лексеми краесловното *i* не е вокал, а е маркер за дизезен предходен консонант.

СТИМУЛ	РЕАКЦИИ
чувам	ауд
крив	стръмб
варя	ферб
ходя	мерг
пържа	фриг
викам	стриг
вярвам	кред
връзвам	лег
гълъб	голумб
корито на чешма	жгяб
продавам	вънд
доя	мулг
седни	шез
Ще се изгубя.	О съ мъ перд.
Навън е студено.	Афаръ е фриг.
Защо викаш?	Дайче стридж?
Не мога да те видя.	Ну пот съ те въд.
Защо не ме чуваш?	Дайче ну мъ ауз?
Ще те видя.	О съ те въд.
Имаме много царевица.	Авем мулт порумб.
Ти ще видиш.	Ту о съ вез.
Къде искаш да ходиш?	Унде врии съ мердж?
Трябва да вярваш.	Требуе нъ крез.
Кой е на ред?	Каре е ла рънд?
Кога ще се пострижеш?	Кънд о съ те тунз?
Стигнах до дъното.	Ажунсый пънь ла фунд.
Трябва да се пострижа.	Требуе са ма тунд.
Кога ще избягаш?	Кънд о са фудж?
Ябълката е сурова.	Мъру е круд.
Кога ще доиш?	Кънд о са мулдж?
Ще избягам.	О съ фуг.
Трябва да седна.	Требуе съ шед.

Табл. 1.

Направеният анализ на резултатите от анкетите сочи, че:

1. В абсолютно краесловие консонантната корелация *звучност-беззвучност* във влашкия диалект на гр. Брегово и съседните му села се запазва, т.е. в тази позиция не се наблюдава влияние от българския език. Основната причина е, че краесловните съгласни във влашкия диалект, както и в румънския език, са повече функционално натоварени в морфологично отношение от съгласните в българския език. По тази особеност във фонетично отношение влашкият диалект е по-близо до романския тип езици.

2. Реализирането на краесловната консонантна звучност във влашката реч на билингвите от крайния български Северозапад се среща при всички информатори и не се влияе от екстралингвистичните фактори. Но от друга страна, в ексцерпираниите идиолекти няма звучни краесловни консонанти в българската реч, т.е. липсва интерференцията по посока на българския език, която отбелязват Ст. Стойков, М. Младенов и др. при проучване на българските говори в Румъния.

4. Корелацията *звучност-беззвучност* при съгласните във влашкия диалект отразява както румънски (в краесловие), така и български (в средисловие) развойни тенденции и можем да заключим, че тя има типично балкански характер.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Алексова 2004:** Алексова, В. Румънска диалектология. С.
- Бардов 2008:** Бардов, И. Експериментална психология. С.
- Виденов 1990:** Виденов, М. Съвременната българска градска езикова ситуация. С.
- Виденов, 2005:** Виденов, М. Диглосията (С оглед на българската езикова ситуация). С.
- Димчев 1969:** Димчев, К. Говорът на българите от с. Валя Драгулуй, СР Румъния. Фонемна система. // Годишник на СУ. Фак. слав. фил. 63, с. 183–288.
- Маринов 2008:** Маринов, Вл. Билингвална интерференция в крайния български Северозапад. В. Търново.
- Маринов 2011:** Маринов, Вл. Влиянието на социалния опит върху лексикалния репертоар на билингвите. // Проблеми на социолингвистиката. X. Езикът и социалният опит. С., с. 361–365.

Младенов 1993: Младенов, М. Сл. Българските говори в Румъния. С.

Пачев 1993: Пачев, А. Малка енциклопедия по социолингвистика.

Плевен.

Петрович, Врабие 1963: Петрович, Е., Е. Врабие. Българският говор в с. Попещ-Леорден (Букурещка област). // Български език № 2, с. 110–122.

Стойков 1966: Стойков, Ст. Банатският говор. С.

Стойков 1970: Стойков, Ст. Българският говор в с Бълен-Сърб (СР Румъния). // Български език № 2-3, с. 138–146.

Стоянова 1998: Стоянова, Д. Румънска граматика. С.

Фишман 1967: Fishman, J. A. Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism. – In: Journal of Social issues. 29–38.

Цанков 2007: Цанков, К. Румънско-български речник. В. Търново.

Швейцер, Николски 1978: Швейцер. А. Д., Л. Б. Никольский. Введение в социолингвистику. М.

ON THE FINAL VOICING OF CONSONANTS IN BILINGUAL COLLOQUIAL SPEECH

Vladislav Marinov (V. Tarnovo, Bulgaria)

The research proves that the consonant opposition "voiced-voiceless" in the absolute word-final maintains in the Wallachian dialect in the outermost Northwestern Region of Bulgaria. There is no interference from the Bulgarian language, where in the absolute word-final this opposition is neutralized. In this special feature the phonetics of the Wallachian dialect is closer to the Romance languages. The realization of the voiced consonant at the word-final in the Wallachian speech of the bilingual people is often met in the idiolects of all informants and is not influenced by extralingual factors.